

Брежицька О.А., к.с.-г.н., асистент кафедри екології (Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне)

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО РОЗРОБКИ МІСЦЕВОГО ПЛАНУ ДІЙ З ОХОРОНИ ДОВКІЛЛЯ СЕЛІТЕБНИХ ТЕРИТОРІЙ

В статті проаналізовано основні етапи розробки місцевих планів дій з охорони довкілля. Встановлені типові екологічні проблеми селітебних територій та запропоновані пріоритетні напрямки дій щодо охорони довкілля.

Ключові слова: селітебна територія; екологічна, соціальна, економічна підсистеми; стан розвитку; місцевий план дій з охорони довкілля.

В статье проанализированы основные этапы разработки местных планов действий по охране окружающей среды. Установлены типичные экологические проблемы селитебных территорий и предложены приоритетные цели достижения качественного состояния их окружающей среды.

Ключевые слова: селитебная территория; экологическая, социальная, экономическая подсистемы; состояние развития; местный план действий по охране окружающей среды

In the article design of local plans of operating times over are brought under the guard of environment. Some major ecological problems had been established and local plan of environmental protection activity has been suggested.

Keywords: populated areas; ecological, social, economic subsystems; state of development; local environmental protection activity plan.

Сталий розвиток селітебних територій базується на збалансованому поєднанні трьох основних підсистем: соціальної, економічної та екологічної. Екологічна підсистема є відкритою системою, яка характеризується внутрішніми і зовнішніми зв'язками, а її стан є основою для соціо-економічного розвитку території населеного пункту [1].

Перехід на засади сталого розвитку (згідно „Порядку денного на XXI століття”), в основу якого покладено збалансоване поєднання екологічної, еко-

номічної та соціальної підсистем держави, передбачає розробку Концепції сталого розвитку та стратегії, реалізація яких повинна здійснюватись на локальних, регіональних та державних рівнях [2, 3]. Аналізуючи існуючий стан розвитку адміністративних одиниць, виявлено, що розвиток соціально-економічної сфери відбувається згідно планів, у яких на екологічну підсистему практично не звертається увага. Невиконання певних природоохоронних заходів, відсутність чітких пріоритетів в екологічній сфері призводить до загострення екологічних проблем. Це зумовило необхідність розробки місцевих планів дій з охорони довкілля (МПДОД) для населених пунктів, на основі яких і повинні базуватись інші соціально-економічні програми [4, 5].

Розробка таких планів дій на сьогоднішній день не є новим явищем для України. В багатьох містах та регіонах, таких як Полтавщина, Івано-Франківщина, Львівщина, Донеччина, вже розроблено МПДОД, які стають основами для соціальних та економічних програм [1-5].

В більшості таких проєктів використовувалась методика, яка полягає у порівнянні існуючих місцевих ризиків екологічного характеру. Важливим аспектом в розробці місцевого плану дій з охорони довкілля є залучення якомога більшої кількості учасників, які належать до різних секторів суспільства, для того, щоб врахувати якомога ширше коло місцевих проблем різного характеру. Вибір методики розробки місцевого плану дій з охорони довкілля в першу чергу залежить від особливостей міста: екологічні, економічні та соціальні можливості, загрози, характер проблем та місцеві традиції [6-8].

Саме тому, метою даної статті є встановлення основних підходів до розробки місцевого плану дій з охорони довкілля селітебних територій.

Для цього необхідно виконати такі завдання:

- встановити мету, завдання, об'єкт та предмет розробки МПДОД;
- проаналізувати уже розроблені МПДОД для селітебних територій;
- проаналізувати усі необхідні етапи розробки МПДОД;
- встановити типові стратегічні напрями дій документу.

Метою місцевих планів дій з охорони довкілля є створення документу, який визначає напрямки раціонального управління природними ресурсами, охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки.

Основним завданням МПДОД є забезпечення балансу між економічним розвитком і природоохоронними заходами, визначення основних завдань й можливостей їх виконання на місцевому рівні. Цей документ повинен бути зорієнтованим на стратегію та концепцію сталого розвитку даної території, або стати основою для їх розробки.

Об'єктом досліджень при розробці МПДОД є соціо-економіко-екологічні процеси, котрі відбуваються у населеному пункті.

Предмет досліджень – якісні та кількісні показники, що характеризують соціо-економіко-екологічні процеси населеного пункту.

Формування документу «Місцевий план дій з охорони довкілля селітебної території» здійснюють у шість основних етапів: підготовчий етап; формування громадою документу «Бачення майбутнього»; аналіз та оцінка стану довкілля; аналіз та оцінка соціо-економічного розвитку території; визначення пріоритетних проблем у соціо-економічній та екологічній підсистемах; розробка МПДОД [1, 5].

На підготовчому етапі необхідно створити ініціативну групу з представників громадських організацій, влади, журналістів, місцевого бізнесу, авторитетних громадян міста, на основі якої повинна бути сформована група зацікавлених сторін, яка і буде розробляти місцевий план дій з охорони довкілля. Також необхідно вибрати координаторів і тренерів групи. Основні кроки підготовчого етапу представлено на рис. 1.

Рис. 1. Основні елементи підготовчого етапу при розробці МПДОД

Важливим елементом є залучення науковців для визначення та формування наукових підходів до аналізу та оцінки стану селітебних територій; обґрунтування заходів, дій щодо поліпшення умов проживання населення;

встановлення взаємозв'язків між існуючими проблемами і прогнозування майбутнього стану селітебної території.

Результатом другого етапу є сформований громадою населеного пункту документ „Бачення майбутнього”, основне завдання якого – створити таку модель майбутнього для даної території, на яку має бути зорієнтована розробка МПДОД. Даний етап може передувати етапові оцінці соціо-економіко-екологічного стану, проводиться після нього або відбуватись паралельно. Все це залежить від володіння інформацією про даний населений пункт розробниками МПДОД.

Основою для розробки місцевого плану дій є аналіз та оцінка стану довкілля. Результатом даного етапу є створення загальної картини умов проживання населення на основі зібраної достовірної інформації про екологічний стан середовища їх проживання (повітря, води, ґрунту), яка описана в звіті про стан довкілля.

Беручи до уваги те, що на території населених пунктів основний вплив на стан навколишнього природного середовища здійснюють антропогенні фактори, необхідно аналізувати виробничо-господарський потенціал селітебної території і встановлювати основні джерела забруднення ґрунтового покриву, атмосферного повітря та поверхневих вод.

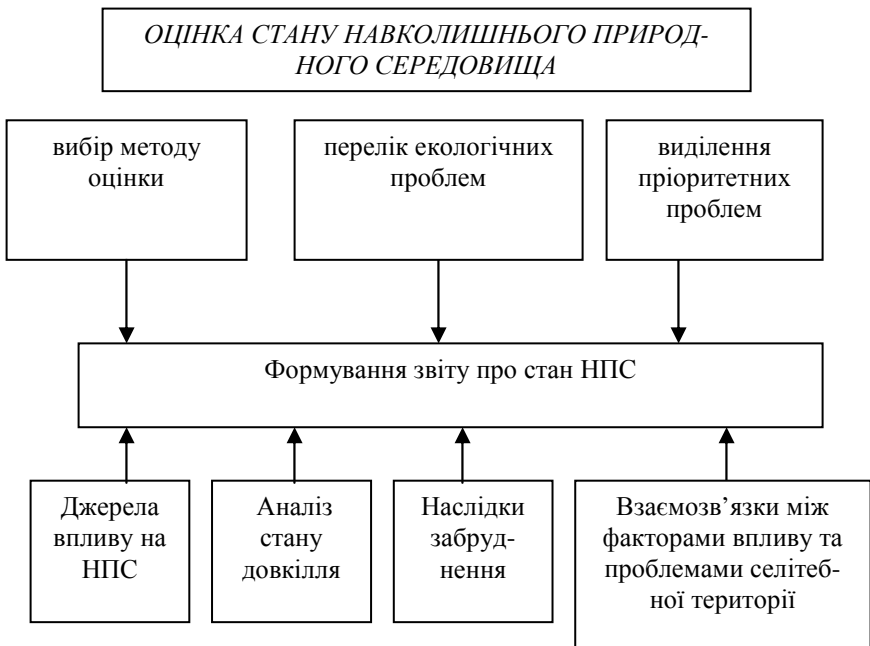

Рис. 2. Основні елементи етапу оцінки стану довкілля

Як видно з рис. 2, звіт про стан довкілля повинен бути сформований на основі аналізу джерел забруднення довкілля, їх впливу на умови проживання населення, наслідків забруднення, а також показані взаємозв'язки між факторами впливу та проблемами населеного пункту.

Селітебна територія будь-якого населеного пункту – це система представлена поєднанням економічної, соціальної та екологічної підсистем, які є взаємозалежними та взаємодоповнюючими елементами. Найбільш яскраво проявляють себе еколого-економічні, соціо-екологічні та економіко-соціальні взаємозв'язки. Так, наприклад, невикладання достатньої кількості коштів у модернізацію технологій виробництва, природоохоронні заходи призводить до надмірного антропогенного навантаження на довкілля, внаслідок чого виникають проблеми екологічного характеру: формування забруднення ґрунтового покриву територій навколо промислових підприємств різними хімічними речовинами, в т. ч. важкими металами, забруднення атмосферного повітря, погіршення якості поверхневих вод у результаті скидів неочищених та недоочищених стічних вод, утворення значної кількості відходів виробництва. Все це, у свою чергу, відображається на загальному стані здоров'я населення.

Як показують дослідження [1,2,8] типовими проблемами селітебних територій у екологічній сфері є: забруднення атмосферного повітря житлових та громадських зон селітебних територій (викиди котелень, промислових підприємств, спалення відходів, вагомий потік автотранспорту через центральну частину, велика запиленість внаслідок незадовільного стану покриття доріг, високий рівень щільності забруднення на одиницю площі); присутність у ґрунтовому покриві рухомих форм важких металів свинцю та цинку, вміст яких значно перевищує фонові значення, а іноді і ГДК; порушення природного стану долин річок у межах населених пунктів (невизначеність та недотримання режиму прибережних захисних смуг, непорядкованість берегів, забруднення води річки, незадовільний стан утримання водоохоронних зелених насаджень у річковій долині); незадовільний стан джерел та систем водокористування (непорядкованість джерел водопостачання, перевищення нормативних значень за санітарно-хімічними та мікробіологічними показниками у водопроводах населеного пункту, відсутність повної очистки стічних вод комунального водного господарства та промислових підприємств); невирішеність питань поводження з твердими побутовими відходами (непорядкованість звалищ побутових відходів, наявність стихійних смітників, спалювання відходів населенням). У соціо-економічній сфері – високий рівень захворюваності населення на терапевтичних дільницях, котрі характеризуються надмірним антропогенним навантаженням; недостатня кількість новітнього медичного устаткування; напружений демографічний стан; невисокий рівень заробітної плати у населення, тому низька купівельна спроможність; висока ступінь зносу основних виробничих фондів; недосконалі системи очистки викидів та скидів промислових підприємств.

Такі проблеми є характерними для більшості міст України і потребують детального вивчення з метою розробки раціональних дієвих управлінських рішень.

Як показують дослідження [1, 4, 6, 8-11], методологічною основою оцінки соціо-економіко-екологічного стану селітебних територій є системний підхід, який враховує взаємозв'язки між показниками, що характеризують стан економічного, соціального та екологічного розвитку міських та сільських громад. Аналіз та оцінку стану соціальної, економічної та екологічної підсистем селітебних територій необхідно здійснювати на основі системи показників чотирьох рівнів: базові індикатори, поєднані у однорідні групи (соціальну, економічну, екологічну), а індекс соціо-економіко-екологічного розвитку населеного пункту визначати як середнє геометричне серед інтегрованих показників: індексу соціального, економічного та екологічного розвитку (рис. 3).

Рис. 3. Структурна схема розрахунку індексу соціо-економіко-екологічного розвитку селітебної території

Щоб встановити основні тенденції розвитку селітебної території, необхідно аналіз індикаторів сталого розвитку та оцінку економіко-соціального й екологічного стану населеного пункту здійснювати в динаміці за останні роки.

Проаналізувавши встановлені соціо-економічні, соціо-екологічні та економіко-екологічні взаємозв'язки необхідно визначити пріоритетні проблеми розвитку в усіх трьох сферах. Беручи за основу такі дослідження та орієнту-

ючись на сформований громадою документ «Бачення майбутнього» робоча група розробляє місцевий план дій з охорони довкілля селітебної території. Обов'язковим елементом є те, що розроблений документ повинен бути узгодженим із громадою та затвердженим місцевою владою населеного пункту.

МПДОД складається із стратегічних напрямків, цілей та завдань [1, 5]. Напрямки повинні бути чітко сформульовані і базуватись на документі „Бачення майбутнього”; стратегічні цілі – більш деталізовані і конкретні, повинні враховувати виявлені соціальні, економічні та екологічні проблеми; завдання – це конкретні зобов'язання, що належить виконати впродовж визначеного терміну, вони безпосередньо зв'язані з поставленими раніше цілями і їх можна розглядати як передумови для досягнення стратегічних напрямків. Структурну схему МПДОД представлено на рис. 4.

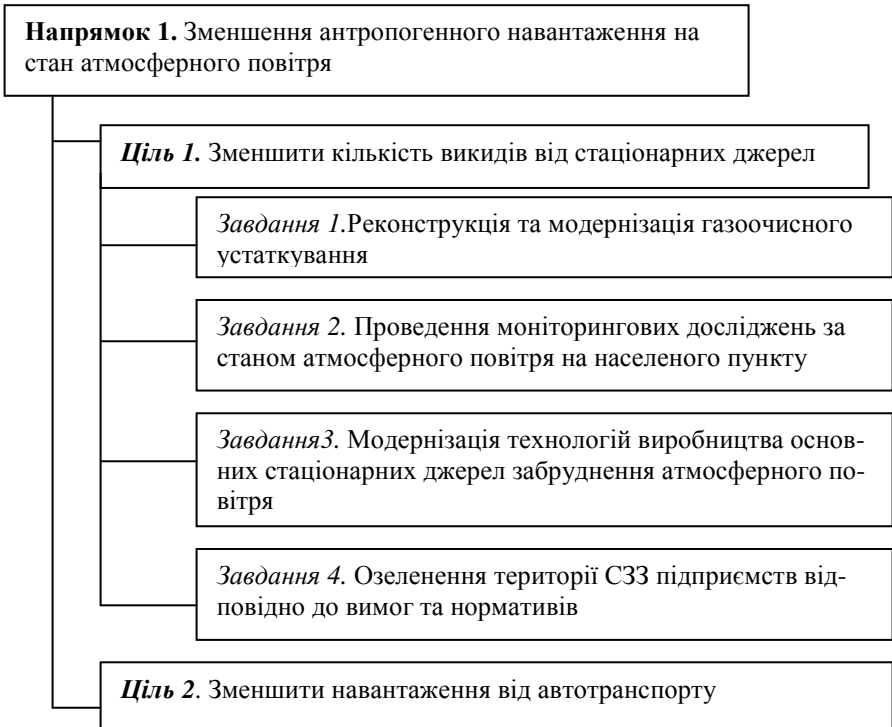

Рис. 4. Структурна схема МПДОД населеного пункту

Як показує практика вже розроблених МПДОД, першочерговими завданнями селітебних територій населених пунктів є: інвентаризація стаці-

онарних джерел забруднення та виявлення порушень екологічної безпеки території; модернізація технологічних процесів на виробництві; реконструкція та модернізація газоочисного обладнання; збільшення площ зелених насаджень у місті (нові сучасні форми озеленення: створення клумб і доріжок); ремонт автодоріг; введення в дію об'їзних доріг; оптимізація графіків та маршрутів руху транспортних засобів містом; запровадження більш жорсткого контролю відповідності автотранспорту екологічним вимогам; створення охоронних зон водних об'єктів; запобігання та контроль скиду неочищених та недоочищених стічних вод у поверхневі водні об'єкти; реконструкція очисних споруд населеного пункту; запровадження сортування відходів; запровадження контейнерного методу вивозу відходів; збільшення кількості урн і сміттєзбірників у населеному пункті; ліквідація стихійних сміттєвалищ.

Головними пріоритетами розвитку селітебної території повинні бути: безпечний стан усіх складових довкілля, забезпечення підвищення добробуту населення, розвиток культури і духовності, вирішення соціальних питань, створення гідних умов життєдіяльності і праці населення, розвиток основних галузей виробництва, підвищення екологічної культури населення.

1. Клименко М. О. Стратегія стійкого розвитку: навчальний посібник / М. О. Клименко, Л. В. Клименко. – Рівне, 2009. – 286 с.
2. Концепція сталого розвитку населених пунктів. Проект. – К., 1999.
3. Стратегія сталого розвитку України. Проект. – К., 1999.
4. Методичні підходи до вибору та обґрунтування критеріїв і показників сталого розвитку різних ландшафтних регіонів України // А. Г. Шапар, В. Б. Хазан. – Дніпропетровськ: ІПППЕ НАН України, 2001.
5. Місцевий план дій з охорони довкілля. Посібник. – К., 2003.
6. Методичні підходи до вибору та обґрунтування критеріїв і показників сталого розвитку різних ландшафтних регіонів України. – Вид. друге, перероб. і доповн. / за наук. ред. А. Г. Шапара. – Дніпропетровськ: Поліграфіст, 2002. – 98 с.
7. Методичні вказівки з розробки регіональних стратегій сталого розвитку / А. Г. Шапар, М. А. Ємець, П. І. Копач та ін. – Дніпропетровськ: „Моноліт”, 2003.
8. Мельник А. Г. Основи стійкого розвитку : навчальний посібник / А. Г. Мельник. – Суми: Університетська книга, 2005. – 654 с.
9. Клименко Л. В. Оцінка стану агросфери сільських населених пунктів за показниками сталого розвитку: автореф. канд. дисертації на здобуття наук, ступення канд. с.-г. наук спец. 03.00.16. "Екологія" / Л. В. Клименко. – Ж., 2009. – 20 с.
10. Люльчик В. О. Оцінка стану агросфери за показниками сталого розвитку (на прикладі Рівненської області): автореф. канд. дисертації на здобуття наук, ступення канд. с.г.наук спец. 03.00.16. "Екологія" / В. О. Люльчик. – К., 2009. – 20 с.
11. Прищепя А. М. Методичні рекомендації з розрахунку індексу соціо-економіко-екологічного розвитку району // А. М. Прищепя, Л. В. Клименко. – Рівне, 2009. – 32 с.

Рецензент: д.с.-г.н., професор Клименко М.О. (НУВГП)